

Г. С. ФЕДИНЯК

РЕАЛІЗАЦІЯ ЦИВІЛЬНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИМИ КОРПОРАЦІЯМИ

Исследуются вопросы реализации гражданской правосубъектности транснациональными корпорациями. Определяются организационно-правовые формы реализации указанной правосубъектности. Определяются органы, которые реализуют договорную правосубъектность транснациональных корпораций, в том числе с принимающим государством. Акцентировано внимание на правовом институте представительства, который используется корпорациями в их деятельности.

The questions about the realization of civil legal personality of transnational corporations are investigated in the article. The organizational legal forms of the realization of the given legal personality are defined here. The bodies are defined that realize the contract legal personality of the transnational corporations including with the host states. The attention is paid to the government legal institute, which is used by the corporations in their activity.

Поняття «цивільна правосуб'єктність» досліджується автором цієї статті на предмет притаманності цієї властивості транснаціональним корпораціям (далі – ТНК) давно. Автор дійшов висновку, що цивільна правосуб'єктність частково притаманна ТНК. Загалом же питання цивільної правосуб'єктності досліджують вчені усіх держав світу. Йдеться про праці таких науковців, як С. М. Братусь, Ю. К. Толстой, Р. О. Халфіна, М. Хейфец. Нині відомі дослідження І. П. Грешнікова, В. В. Груздева, В. В. Зайцевої, Н. В. Козлової, В. А. Лаптева, Є. А. Суханова, А. Ю. Якімова, Є. Янушкевича, а також українських учених – В. Борисової, Л. С. Лисенкова, С. М. Хеди. Проте ніхто з них не досліджував цивільну правосуб'єктність ТНК, не зверталася увага на один з аспектів цього питання – реалізацію цієї правосуб'єктності.

Визнання за ТНК цивільної правосуб'єктності зумовлює акцентування уваги на способах її реалізації. Транснаціональні корпорації можуть використовувати

певні організаційно-правові форми. Найпоширеніші з них холдинги. Поняття холдингу та інших форм об'єднань містить національне законодавство (див., наприклад, ст. 126 Господарського кодексу України «Асоційовані підприємства. Холдингові компанії»). Незважаючи на різні форми ТНК, їх правосуб'єктність реалізується через юридичних осіб або осіб, які не є такими але які за національним законодавством наділяються цивільними правами і обов'язками. Сама юридична особа реалізує правоздатність через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону (ч. 1 ст. 92 Цивільного кодексу України, ч. 1 ст. 49 Цивільного кодексу Білорусі¹), у встановлених законом випадках може набувати цивільних прав та обов'язків і здійснювати їх через своїх учасників (ч. 2 ст. 92 Цивільного кодексу України, ч. 2 ст. 49 Цивільного кодексу Білорусі).

Цивільне законодавство може також зазначати повноваження органів юридичної особи. Відповідно до ст. 55 Цивільного кодексу Швейцарії органи виражають волю юридичної особи, зобов'язують її укладенням юридичних угод та іншою діяльністю. Юридична особа відповідає за дії осіб, що утворюють органи цієї особи².

В юридичній літературі органи юридичної особи аналізуються досить часто в різних аспектах.³ Оскільки законодавство держав, як правило, чітко не визначає поняття органів юридичної особи, як це є в Україні, Росії, то вчені займаються питаннями відмежування їх від суміжних правових понять – «учасник господарського товариства»; «член», «адміністрація», «керівник» та «працівник» юридичної особи»; «управляюча організація» («найманий управляючий»); «арбітражний управляючий»⁴.

У цивільно-правовому значенні статус органу юридичної особи означає наділення особи повноваженнями на вчинення юридично значимих дій у зовнішніх відносинах⁵. У контексті наукових досліджень, які проводить автор цієї статті, статус органу юридичної особи означає уповноваження його на укладення, зміну, припинення договорів з приймаючою державою. Статус органів юридичної особи часто й детально аналізується у науковій літературі. Чи не найповнішим у цьому аспекті є аналіз, зроблений Н. В. Козловою, яка досліджувала способи й форми реалізації правосуб'єктності юридичної особи у цивільно-правовому аспекті. На її думку, види органів юридичної особи можна класифікувати за різними критеріями: за складом (одноособові й колегіальні); за способом формування (призначувані, виборні, такі, що формуються іншим чином); за характером виконуваних функцій (керівні й виконавчі); інші. Звичайно, інтерес становлять органи з урахуванням їх здатності представляти юридичну особу у цивільних правовідносинах. Йдеться про представницькі органи, на які вказує науковець, тобто такі, що мають повноваження вчиняти юридично значимі дії від імені юридичної особи у відносинах з третіми особами. Як зазначає Н. В. Козлова, за загальним правилом, одноособовий виконавчий орган юридичної особи завжди є представницьким⁶.

Якщо йдеться про юридичних осіб – учасників ТНК, то для з'ясування кола органів, які реалізують їх договірну правосуб'єктність, слід брати до уваги: 1) підпорядкування юридичної особи законодавству певної держави; 2) підпорядкування юридичної особи цивільному чи торговельному праву держави; 3) належність особи до публічного чи приватного права; 4) вид і форму юридичної особи. Наприклад, за Цивільним кодексом Казахстану одним з видів юридичної особи є комерційна організація. Формами комерційної організації є, зокрема, гос-

подарське товариство, акціонерне товариство, виробничий кооператив (ч.1 і 2 ст. 34).

Правові джерела регулюють компетенцію органів юридичної особи. Наприклад, за англійським правом компанії, що є найпоширенішим видом юридичних осіб в Англії, представляє директор, який діє як агент компанії. Сама ж компанія вважається принципалом. Якщо директор укладає договір від імені компанії, то права і обов'язки по таких договорах виникають для компанії. У випадках, коли директор укладає договори від свого імені, але фактично в інтересах компанії, то інша сторона договору, з'ясувавши реальний стан справ, має право пред'явити позов до компанії як нерозкритого принципала за договором. Компанія відповідає за нездійснені дії директорів, вчинені у процесі виконання покладених на них обов'язків. Від імені інших осіб Англії – корпорацій – діють усі її члени у складі загальних зборів.

Відповідно до § 26 німецького Цивільного уложення правління спілки займає положення законного представника, обсяг повноважень якого стосовно третіх осіб за статутом може бути обмежений⁷.

Французький Цивільний кодекс 1804 р. передбачає можливість створення товариств, які після їх реєстрації набувають статусу юридичної особи (ст. 1842), і вказує, що особи, які діяли від імені утворюваного товариства до реєстрації, відповідають за зобов'язаннями, що випливають з актів (ст. 1843). Оскільки у французькій правовій системі розрізняють торговельні й інші товариства, то зазначене правило стосується цих видів. Крім того, Цивільний кодекс Франції розрізняє товариства, які ґрунтуються на спільній діяльності учасників, що не володіють правосуб'єктністю. У цих випадках кожен учасник товариства укладає договори від свого власного імені і є зобов'язаним перед третіми особами (ч. 1 ст. 1872-1). Таким чином, французький Цивільний кодекс, як і більшість інших кодексів, не визначають чітко органів юридичної особи, які уповноважені діяти її імені.

Правове регулювання цивільної правосуб'єктності юридичних, осіб як і статусу органів, які діють від їх імені, може здійснюватися нормами окремих актів. Так, оскільки у Державі Ізраїль цивільне законодавство не кодифіковано через особливості його утворення і розвитку права цієї держави, то питання, пов'язані з органами юридичної особи, врегульовані у Законі про компанії від 2000 р.⁸

Для реалізації своєї правосуб'єктності юридичні особи можуть використовувати інститут представництва. Представництвом вважаються відносини, в силу яких одна особа (представник) вчиняє юридичні дії від імені іншої особи і правові наслідки цих дій, що вчинені в межах наданих представнику повноважень, виникають безпосередньо для особи, яку представляють. Законодавство держав розрізняє представництво, що ґрунтується на договорі та законі. Наприклад, законодавство держав може регулювати представництво, яке здійснюється службовцями торговельного підприємства. Через службовців здійснюють торговельну діяльність іноземні відділення (філії) і дочірні підприємства, утворені материнською торговою організацією-експортером. При цьому повноваження службовців, до функцій яких входить здійснення представництва підприємства, регулюються законодавством тієї держави, де відкрито відділення чи утворена дочірня компанія. Якщо службовцем є особа, уповноважена материнською компанією, то повноваження цієї особи мають відповідати законодавству держави походження дочірньої компанії й законодавству місця знаходження материнської компанії⁹.

Представництвом може бути також структурно відокремлений підрозділ юридичної особи, розміщений в іноземній державі поза межами знаходження цієї особи, який представляє і захищає її інтереси, на основі належно оформлених відповідних повноважень учиняє від імені даної особи певні угоди та інші правові дії¹⁰. Законодавство про представництво як відокремлений підрозділ діє у багатьох державах, у тому числі і в Україні.

Завершуючи аналіз питання про реалізацію цивільної правосуб'єктності ТНК, можна дійти таких висновків.

Цивільну правосуб'єктність ТНК реалізують органи учасників ТНК.

Цивільні кодекси держав, як правило, містять загальну вказівку на органи юридичної особи та особи, не наділені таким статусом, проте наділені законодавством цивільними правами та обов'язками. З'ясувати конкретне коло органів особи можна, звертаючись не тільки до Цивільного кодексу, а й до спеціального законодавства про компанії та інші утворення.

На з'ясування кола прав і обов'язків органів юридичної особи, що реалізують правосуб'єктність ТНК, може впливати одразу право декількох держав.

1. *Гражданский кодекс Республики Беларусь / Науч. ред. и предислов. В. Ф. Чигира.* – СПб., 2003. – С. 178. 2. *Зайцева В. В.* Юридические лица // Гражданское и торговое право капиталистических государств / Отв. ред. Е. А. Васильев. – М., 1993. – С. 89–90. 3. *Борисова В.* Органи управління юридичної особи як її інституціонально-функціональні представники // Право України. – 2006. – № 6. – С. 97–101; *Долинская В. В.* Закон об акционерных обществах: органы юридического лица // Государство и право. – 1996. – № 7. – С. 59–62; *Афонина Е. И.* Вопросы недействительности сделок в судебно-арбитражной практике // Вестник ФАС Северо-Кавказского округа. – 2002. – № 4. – С. 108–122. 4. *Сумской Д. А.* Соотношение понятия «орган юридического лица» со смежными правовыми понятиями // Право и политика. – 2007. – № 2 (86). – С. 20–30; *Бушueva С. Г.* Орган юридического лица: правовой статус и соотношение со смежными институтами // Законодательство. – 2005. – № 3. – С. 31–35. 5. *Сумской Д. А.* Соотношение понятия «орган юридического лица» со смежными правовыми понятиями // Право и политика. – 2007. – № 2 (86). – С. 20. 6. *Козлова Н. В.* Правосубъектность юридического лица. – М., 2005. – С. 310–351, 318–320. 7. *Зайцева В. В.* Юридические лица // Гражданское и торговое право капиталистических государств / Отв. ред. Е. А. Васильев. – М., 1993. – С. 90. 8. *Хейфец М.* Гражданское законодательство Израиля // Гражданское законодательство Израиля / Науч. ред. и предислов. Н. Э. Лившиц. – СПб., 2003. – С. 11. 9. *Зайцева В. В., Буднева Г. Н.* Представительство // Гражданское и торговое право зарубежных государств: В 2-х т. / Отв. ред. Е. А. Васильев, А. С. Комаров. – Т. 1. – М., 2004. – С. 151–152. 10. *Нагребельный В. П.* Представительство // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Гол. ред.: Ю. С. Шемшученко. – К., 1998. – 2003. – Т. 5. – С. 62; *Фединяк Г. С.* Правовой статус представительств иностранных субъектов господарської діяльності за законодавством України // Держава і право: Зб. наук. праць. – К., 2003. – Вип. 20. – С. 443–447.